

Vanda Karač

Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine
 Glavno povjerenstvo u Zagrebu
 HR - 10000 Zagreb, Mesnička 49

Izvorni znanstveni članak • Original Scientific Paper
UDK • UDC 726.54(1-22):72.4(497.5 Baška)

Rukopis primljen • Manuscript Received: 01.06.1996.
Članak prihvaćen • Article Accepted: 27. 06. 1996.

Romanička crkva sv. Nikole kod Baške na otoku Krku

Arhitektonska istraživanja

The Romanesque Church of St Nicholas near Baška on the Island of Krk

Architectural Research

Ključne riječi • Key words

Baška	Baška
otok Krk	island of Krk
romanika	Romanesque
sakralna arhitektura	sacral architecture
Sv. Nikola	St Nicholas

Sažetak • Abstract

Nedaleko od Baške na otoku Krku u terenskim je rekognosciranjima otkrivena do sada nepoznata ruševna crkvića *sv. Nikole za Bagom*. Istraživanjem je utvrđeno da ta rustikalna kamena građevina pripada najčešćoj regionalnoj tipološkoj skupini jednobrodnih crkava s polukružnom svođenom apsidom i ravno natkrivenom lađom, kakve su u krugu pučke gornjojadranske romanike građene od kraja 11. do kraja 14. stoljeća.

Field research near Baška on the island of Krk gave more insight into the previously unresearched ruinous church of St Nicholas (*Sv. Nikola "za Bagom"*). This rustic stone structure belongs to the commonest regional type of single-naved churches with a semicircular vaulted apse and a ceiling over the nave, the type that was built in the upper Adriatic region in the Romanesque period from the end of the 11th to the end of the 14th centuries.

1. Uvod

1.1. Program

U sklopu višegodišnjeg plana istraživanja srednjovjekovne sakralne arhitekture otoka Krka, tijekom nekoliko terenskih ciklusa od 1990. do 1995. g., provedena su sustavna rekognosciranja veće skupine crkvišta i ruševnih crkava na jugoistočnom dijelu otoka, tj. povijesnog areala župe Baške.

Istraživanjem je obuhvaćeno cijelo područje negdašnje plovanije bašćanske, kojoj povijesno pripadaju sela *Baška, Jurandvor, Draga Bašćanska, Batomalj, Gorica* i *Stara Baška*. Tom prigodom rekognoscirani su i hatari dvadesetak manjih, nestalih zaselaka koji su danas raseljeni ili su s vremenom inkorporirani u spomenuta veća naselja. U granicama obuhvata ovoga istraživanja bili su i pripadni nenapućeni otočići *Prvić, Galun* i *Zečevo*, na kojima, međutim, nisu otkriveni ostaci kulturnih građevina.

U tim je arhitektonskim istraživanjima poglavita pozornost pridana brojnoj iako slabo poznatoj skupini romaničkih sakralnih građevina. Među pedesetak sakralnih objekata koji su postojali ili još uvijek postoje na povijesnom području Baške romaničke su karakteristike utvrđene ili indicirane na 18 crkava.

Prije ovoga ciklusa istraživanja u stručnoj je literaturi bilo poznato samo osam romaničkih građevina sa širega bašćanskog područja.

Tako su M. Bolonić i I. Žic Rokov kao romaničke crkve odredili *Sv. Duha "na kaštelu"*, *Sv. Marka "na Pirnici"* (danas plaža), benediktinsku samostansku crkvu *sv. Lucije u Jurandvoru*, te prve faze *Sv. Ivana na groblju* i *Sv. Mihovila "u polju"*.¹

Tome je popisu B. Fučić još dodao romaničke crkve *sv. Eufemije pod brijegom Zakam* i *sv. Jurja u Dragi Bašćanskoj*.²

Taj popis Ž. Tomičić je oprezno dopunio crkvom *sv. Jeronima u Malom Kraju kod Stare Baške*.³

Istodobno je publicirana i crkva *sv. Nikole "na Bosaru"*, ali bez stilske atribucije i jasne datacije.⁴

Koliki je oprez zbog slabe istraženosti bašćanskih srednjovjekovnih crkava još prisutan u znanstvenoj literaturi, pokazuje i inače odlični sintezni rad M. Jurkovića, o romaničkoj sakralnoj arhitekturi na gornjojadranskim otocima, u koji su od 21 romaničke crkve na otoku Krku s područja stare bašćanske župe uvrštene samo dvije, i to otprije poznate građevine.⁵

U mojim izvješćima o dosada provedenim rekognosciranjima terena Baške, uključivši i ovaj prilog, unijela sam još deset novih, preliminarno atribuiranih romaničkih crkava, i to *Sv. Kristofora podno brijega Hlama*, *Sv. Nikolu "za Bagom"*, *Sv. Mariju Magdalenu povrh Bunculuke*, *Sv. Tomu "na Ravnini"* (ispod groblja), *Sv. Mariju Karmelsku "na kaštelu"*, *Sv. Stjepana* (ili *Sv. Bartula*) *na punti Kricin*, vjerojatno i prvotnu crkvu *Majke Božje Goričke*, te srušene crkve *sv. Spasa* i *sv. Jakova* što je stajala uz zvonik današnje župne crkve. Kao moguću romaničku građevinu s naslućenim primjesama bizantskog sloja odredila sam i već spomenutu crkvu *sv. Nikole "na Bosaru"*.⁶

U kolovozu 1994. godine otkriveni su i preliminarno obrađeni ruševni ostaci romaničke crkvice *sv. Nikole za Bagom* nedaleko od Baške.⁷

1 Bolonić, Žic Rokov, 1977: 386, 389, 393, 394.

2 B. F., 1983: 81-82; B. F., 1988: 40.

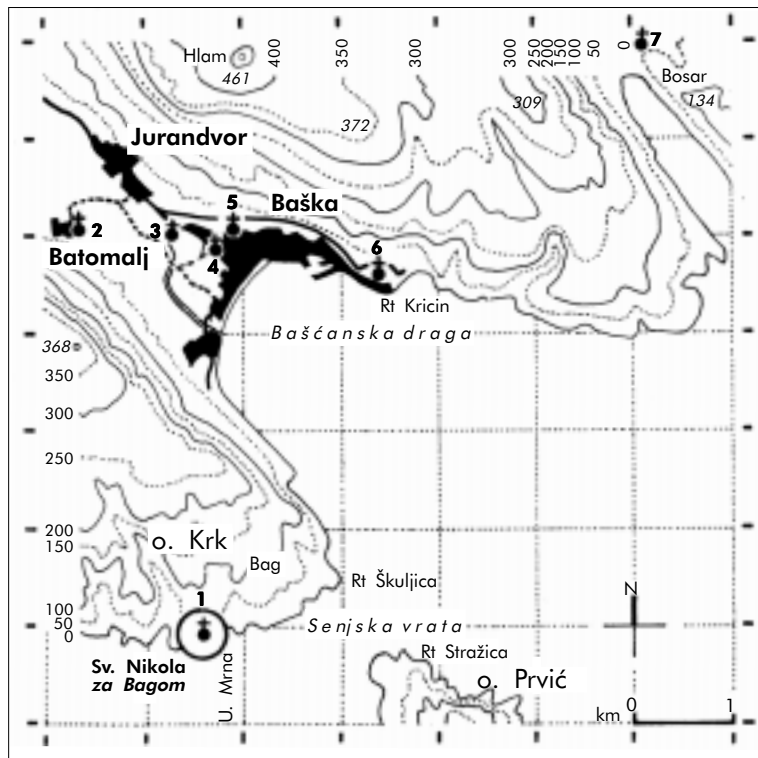
3 Tomičić, 1986/1987: 147-148.

4 Faber, 1986/1987: 124-125.

5 Jurković, 1990:karta 4, tabl. 3.

6 Cfr. Karač, 1991: 57, *not.* 1; Karač, 1992: 65-66, *not.* 1.

7 Istraživanje je vodila autorica ovog priopćenja, a u terenskom su dijelu još sudjelovali: Zlatko Karač, dipl. ing. arh., asistent Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Duško Lovrić, dipl. ing. geod. iz zagrebačkog poduzeća Geofizike te Miljenko Barbalić, ing. građ., koji nam je kao odličan poznavalac lokalnog terena pomogao i kao vodič.

SL. 1. Topografski položaj crkve sv. Nikole za Bagom i razmještaj drugih baščanskih crkava posvećenih istom svecu

Crtež • Drawing by Vanda Karač

FG. 1. Topographical site of the church of St Nicholas "za Bagom" and the sites of the other churches of St Nicholas around Baška

1. Sv. Nikola za Bagom
2. Sv. Nikola u Batomalju
3. Sv. Nikola (?) na Mireh
4. Sv. Nikola ("malteški")
5. Sv. Nikola na Gorici
6. Sv. Nikola (?) na Kricinu
7. Sv. Nikola na Bosaru

SL. 2. Razvaline crkve sv. Nikole u otočkom krajoliku. U prvom je planu pašnjak svetoga Mikule, u zaleđu su Senjska vrata s otokom Prvićem i Velebitom.

Fotografija • Photo by Vanda Karač, 1994.

FG. 2. Ruins of the church of St Nicholas in the island landscape. In the foreground is the Sveti Mikula pasture, in the background the Senj Straits, the islet of Prvić and Mount Velebit.

1.2. Dosadašnja istraživanja i izvori

U postojećoj literaturi o tom spomeniku gotovo i nema podataka, a samo se posredno spominje u monografiji otoka Krka M. Bolonića i I. Žica Rokova.⁸ Nakon nedavno provedenih terenskih rekognosciranja, crkva sv. Nikole s nedvosmislenom je romaničkom stilskom atribucijom uključena i u naš pregled baščanskih sakralnih objekata tog vremena.⁹ Još na početku terenskih rekogno-

⁸ Bolonić, Žic Rokov, 1977: 394-395.

⁹ Cfr. Karač, 1992:66, not. 1.

SL. 3. Ostaci crkve sv. Nikole, pogled na južno pročelje

Fotografija • Photo by Vanda Karač, 1994.

FG. 3. Remains of the church of St Nicholas, view of the south facade

10 Budući da je riječ o plovidbenoj signalizaciji I. reda, svjetionik je označen na svim pomorskim kartama Jadrana, kao i na suvremenim topografskim kartama (M 1:25000, sek. Krk, 1975/1981. g.) kojima smo se služili pri obilasku terena.

11 Lokacija crkve jedino je pod tim nazivom poznata među starijim žiteljima Baške koji još znaju za razvaline Sv. Mikule.

12 Na spomenutim topografskim kartama M 1:25000 (cfr. *not.* 10), označen je rt Sv. Nikola, i na njemu je uredan simbol razvaline.

13 Pripremajući se za rekonosiranje bašćanskog područja, proveli smo opsežno anketno istraživanje među najstarijim stanovnicima Baške. Na postojanje negdašnjeg naselja kod ruševina crkvice sv. Nikole "za Bagom" upozorili su nas gosp. Jure Pira, ribar (1900. g.) i gđa Julijana Paulić (1907. g.).

14 Za podatak zahvaljujemo ing. Miljenku Barboliću.

15 Sveti Nikola (biskup u Miri, 4. st.), glavni je zaštitnik pomoraca i putnika na moru. Jedan je od najštovanijih i najčešće spominjanih svetaca na gotovo cijelom Sredozemlju, pa tako i na Jadranu (***Leksikon ikonografije ...*, 1979: 426-427). Kao primjer možemo spomenuti hagiotopografska istraživanja dubrovačkog područja, u kojemu je među 616 svetih mjesta s ukupno 90 različitih patrocinija utvrđeno da je, uz sv. Mariju s različitim atributima, najčešće slavljene svetac upravo sv. Nikola (Badurina, Tadić, 1988-1989: 59-63).

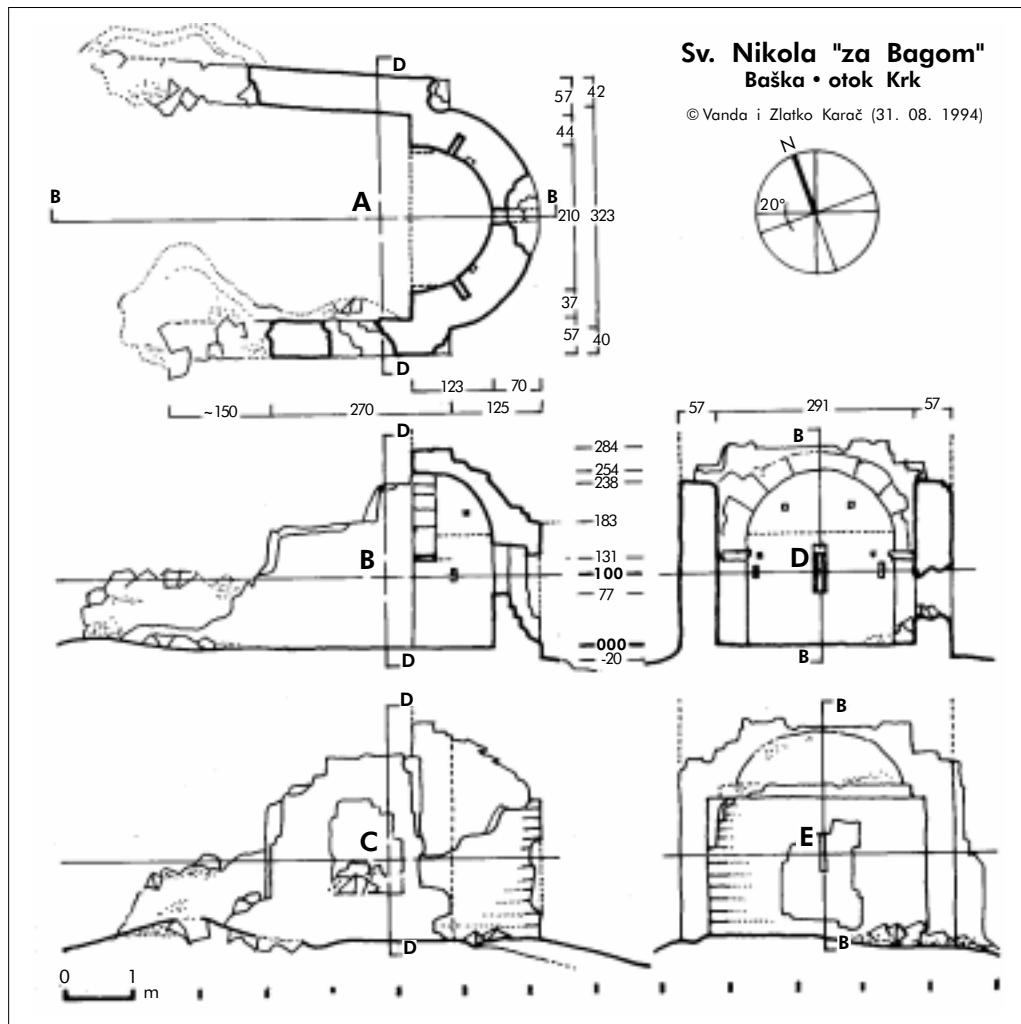
sciranja crkvu sv. Nikole "za Bagom" preliminarno sam odredila kao romaničku građevinu u to vrijeme samo na temelju podataka o njezinu izgledu, koji nam je vrlo precizno opisao stari bašćanski ribar Jure Pira. Sada, nakon provedenih istraživanja *in situ*, to je moguće i potvrditi.

U dostupnim izvorima crkvice se spominje u samo nekoliko vizitacijskih izvješća, o čemu će zbog komplicirane povijesne identifikacije objekta na kojega se zabilješke odnose još biti riječi.

2. Položaj crkve

Slikoviti ostaci crkve smješteni su uz morsku obalu na osami, oko 3,5 km južno od Baške ili, preciznije, oko 1,5 km od svjetionika *Škuljice*, ploveci uz obalu prema zapadu (sl. 1). Svjetionik *Škuljica* nalazi se na istoimenom rtu, na krajnjoj jugoistočnoj točki otoka Krka, tj. na krčkoj strani Senjskih vrata, nasuprot prvickog svjetionika *Stražice*.¹⁰ Njezinu točnu lokaciju određuje pučki mikrotoponim *pašnjak svetoga Mikule*¹¹, odnosno oznaka Sv. Nikola, kako se na topografskim kartama naziva i istoimeni rt ponad uvale *Mrna* (lokalno *Mrmna*, *Marna*)¹². Zbog svoga istaknutog položaja na tridesetak metara visokom, ogoljelom hrptu iznad samog mora impresivne razvaline crkve sv. Nikole vrlo su uočljive, pa izdaleka služe kao reper i orijentir za prilaz Senjskim vratima, tome valjda najtežemu plovidbenom tjesnacu na Jadranu. S položaja crkve mogu se potpuno kontrolirati svi morski pristupi bašćanskoj luci jer se sa sv. Nikole vide otoci Prvić, Grgur, Goli, Rab, Cres i Lošinj, a kroz Senjska vrata pogled se otvara prema Jurjevu i Senju podno Velebita (sl. 2).

Crkva je smještena na vrhu zaravnjenog humka koji poput maloga poluotoka s tri strane strmo pada prema moru, a u dubinu kopna naslanja se na plodni pašnjak, ureden i očišćen od kamena. Prastare gromače oko crkve govore da je tu teren nekada bio kultiviran, te možemo pretpostaviti da su osim s mora postojali i pristupni putovi iz unutrašnjosti otoka. Njihovih tragova danas nema, a nigdje u okolici nema ni ostataka arhitekture, pa je malo vjerojatno da je tu u davni postojalo naselje, samostan ili skupina pustinjačkih nastambi, o čemu neodređeno govori još živa

predaja među stanovnicima Baške¹³. S obzirom na to da se naokolo crkve pruža spomenuti *pašnjak svetoga Mikule*, koji se kao posjed župe i danas daje u godišnji najam za ispašu ovaca¹⁴, moguće je da su se tu gradili samo povremeni pastirski stanovi. Postoji, naime, među starim žiteljima Baške i predaja da su crvu sv. Nikole gradili pastiri koji su veći dio godine boravili na Prviću, a zimskim su mjesecima prelazili na krčku obalu. Spomenimo još i to da tanki sloj humusa pod kojim je živa stijena ne dopušta mogućnost da je u blizini crkve nekada bilo groblje, što bi inače mogao biti jasan pokazatelj nestalog naselja.

Najvjerojatnije je riječ o zavjetnoj crkvi nastaloj na osami, a njezin osobit položaj vezan uz Senjska vrata (sl. 2) zacijelo je utjecao na odabir patrocinija. Naime, posvete sv. Nikoli, zaštitniku pomoraca, redovito su vezane za kulturna mjesta na opasnim plovidbenim točkama, i to na sličan način po cijelom Jadranu. Uz to njegovu crkvu ima gotovo svako naselje na našoj obali, osobito veće luke.¹⁵

SL. 4. Arhitektonska snimka crkve sv. Nikole: A - tlocrt, B - uzdužni presjek, C - pogled na južno pročelje, D - poprečni presjek, E - pogled na istočno pročelje

Crtež • Drawing by Vanda Karač

FG. 4. Architectural drawing of the church of St Nicholas: A - ground plan, B - longitudinal section, C - view of the south facade, D - cross section, E - view of the east facade

SL. 5. Crkva sv. Nikole, pogled u unutrašnjost svetišta s tragovima prozora i kotvenih rupa za ugradbu oltarne pregrade

Fotografija • Photo by Vanda Karač, 1994.

FG. 5. Church of St Nicholas, the presbytery interior with traces of the window and holes that used to hold the chancel screen

3. Arhitektonske osobitosti crkve

3.1. Očuvanost

Ostaci te, već više od četiri stoljeća napuštene crkve (izvan sakralne je funkcije od sredine 16. st.) danas su posve devastirani, no prema tragovima temeljnog sloja i dijelovima zidnih elevacija moguće je rekonstruirati veći dio tlocrtnih obrisa građevine. Perimetralni zidovi samo su uz apsidu znatnije sačuvani do gotovo 2,5 m visine, a i apsidna se konha s cijelom svodnom kalotom održala u punoj visini (sl. 3. i 5). Dužinu crkvene lađe nije moguće pouzdano utvrditi, jer se od cijeloga zapadnog dijela crkve, uključivši i ulazno pročelje, nije sačuvalo ni temeljno ziđe. Zanimljivo je da je na onim potezima gdje više nema originalnoga zida od urušenoga gradiva uredno složena stijena u suhozidu (vidjeti sjeverni zid na sl. 5), što očito govori da lokalno stanovništvo čuva svoja sveta mjesta i nastoji održati njihovu povijesnu pojavnost u krajoliku, čak i onda kada su više stoljeća napuštena. Unutrašnjost crkve zasuta je slojem šute i urušenoga kamenoga gradiva, pa eventualne ostatke izvornog poda nije moguće utvrditi bez sustavnih arheoloških iskopavanja, što su planirana za drugu fazu istraživanja.

3.2. Osnovne tipološke i morfološke odlike crkve

Bašćanska crkva sv. Nikole po svojim tipološkim odrednicama pripada skupini jednostavnih jednobrodnih romaničkih crkava s polukružnom svodnom apsidom i ravnim neraščlanjenim zidovima, bez tragova svodnja broda.¹⁶ Dobro je orijentirana, svetištem prema istoku, uz nagib uzdužne osi od 15 stupnjeva u smjeru SZ–JL. Građevina je unatoč svojoj impresivnoj impostaciji u pejsažu relativno malih dimenzija i posve je sumjerljiva drugim bašćanskim crkvama iste skupine. Vanjska je širina lađe 415 cm, dok njezinu punu dužinu i točne proporcijske odnose nije moguće utvrditi zbog posve razorenoga zapadnog dijela.¹⁷ Rustikalna apsidna konha (unutarnje širine niže od 210 cm) malo je dublja od polukruga (sl. 4).

Od otvora na perimetralnim stijenama sačuvani su začeci uskoga izduženog četverokutnog prozora konusnog presjeka, smještenoga

16 Za komparativne primjere istog regionalnog tipa romaničke crkve usporediti: Mohorovičić, 1957: *passim*; Jurković, 1990: *passim*, tabl. 3.

17 Za usporedbu navodimo vanjske dimenzije lađe još nekih bašćanskih romaničkih crkava: Sv. Tomo - 751 x 492 cm (1:1,5); Sv. Marko - 741 x 494 cm (1:1,5), Majka Božja Karmelska - 890 x 558 cm (omjer 1:1,6); Sv. Marija Magdalena - 556 x 464 cm (1:1,2); Sv. Kristofor - 641 x 460 cm (1:1,4); Sv. Eufemija - 630 x 485 cm (1:1,3). Proporcijski odnosi stranica crkvene lađe, kako vidimo, variraju od 1:1,2 do 1:1,6, a budući da je crkva sv. Nikole po svim arhitektonskim i građbenim osobitostima najslabija crkvicama sv. Eufemije i sv. Kristofora, možemo pretpostaviti da je njezin vjerojatni proporcijski odnos bio ~1:1,35, pa bi vanjske dimenzije lađe crkve sv. Nikole bile 560 x 415 cm.

SL. 6. Crkva sv. Nikole, pogled na istočno pročelje s apsidom

Fotografija • Photo by Vanda Karač, 1994.

FG. 6. Church of St Nicholas, view of the east facade with the apse

u osi apsida. Dimenzije su mu s unutrašnje strane 18x54 cm, a njegove se konture na pročelju apsida zbog otučenoga vanjskog kamenog lica ne mogu jasno očitati. Postojanje drugih otvora nije utvrđeno, no sudeći po istraženim analognim primjerima kvarnerskih crkava istoga tipa i jednake stilske i periodizacijske pripadnosti, moguće je pretpostaviti da je postojao još samo šuplji okulus nad zapadnim portalom.¹⁸

S unutrašnje strane svetišta, na visini od 100 cm, postoje dvije pravilne četverokutne niše (dimenzija 12x18 cm), simetrično smještene u odnosu prema uzdužnoj osi crkve, a sežu do polovice debljine zida (sl. 5). Na tim se mjestima često javljaju kustodije, no zbog malih dimenzija niše vjerojatno je riječ o kotvenim otvorima u koje se ugrađivala oltarna pregrada.

3.3. Gradivo, način građenja i gradbeni elementi

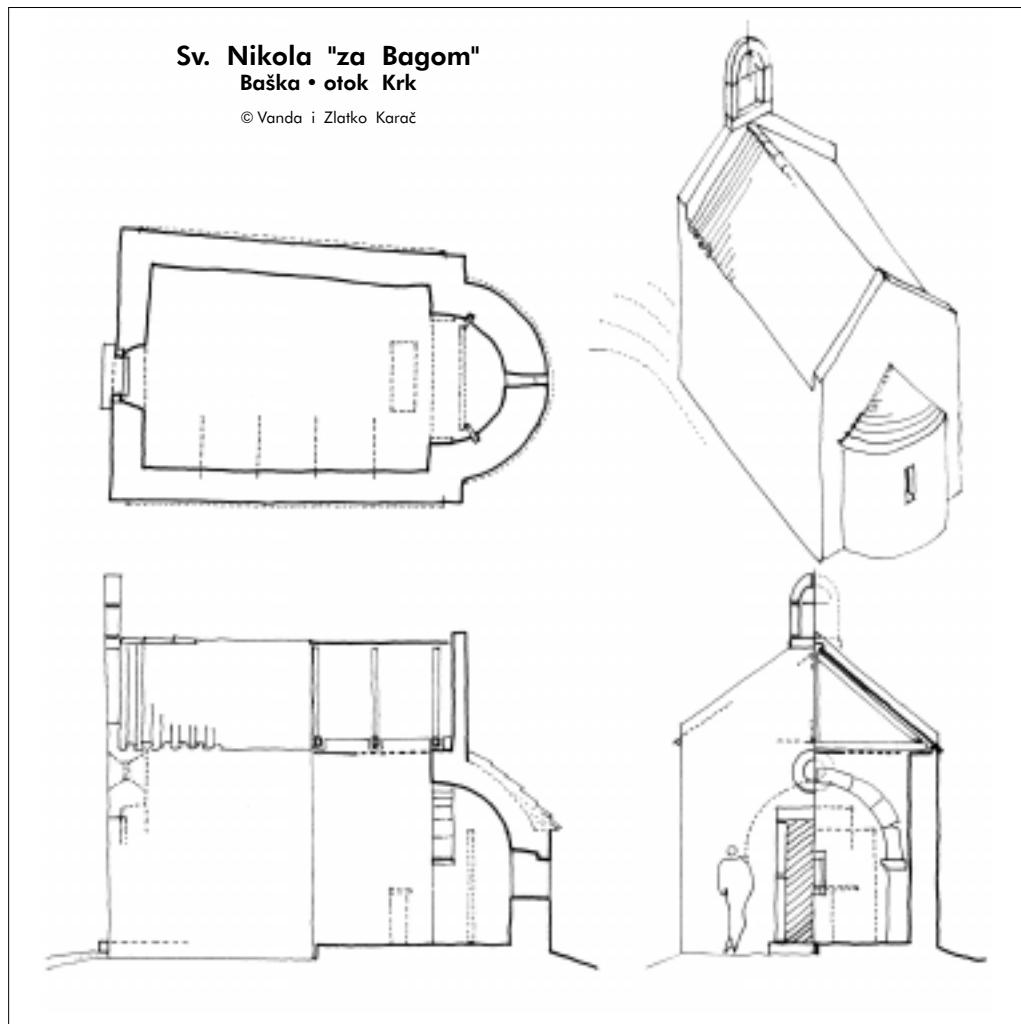
Crkva je izvedena od sivkastoga krčkog vapnenca, najčešćega lokalnoga gradiva koje se za običnije gradnje tradicionalno upotrebljava posvuda na otoku.

U načinu zidanja crkvenog zida jedva je primjetno specifično romaničko uslojavanje redova kamena, kakvo se, primjerice, jasno može vidjeti na srodnim bašćanskim crkvama sv. Kristofora i sv. Eufemije.¹⁹ Kameni slog crkvice prilično je grub i nečitak (sl. 3), a redovi su nejednakih visina (16-20 cm). U strukturi zida izmjenjuje se lomljeni ili grubo pritesani kamen u bloku, i pločasti u širokim reškama (poravnavajući slojevi). Proporcije kamenih blokova većinom su 1:1,5, a samo su vanjski uglovi na ramenima lađe mjestimično ojačani većim, izduženim kvaderima visine dva reda. Zidovi crkve po cijeloj su visini jednako debeli – na lađi 57 cm, a na svetištu 70 cm. Izvedeni su vrlo ekonomično, uobičajenom srednjovjekovnom građevnom tehnikom, kao dvostruka kamena stijena s vanjskim i unutarnjim licem, te s nepravilnom jezgrom od lomljene kamene šute zalivene krupnozrnatim vapnenim mortom (vidjeti presjek južnog zida na sl. 5). Kako je crkva utemeljena neposredno na živoj stijeni, nije vidljiva nikakva temeljna stopa niti je postojao nivelacijski sloj kamena ili sokl.²⁰

¹⁸ Iznimno, na većim se objektima, javljaju prozori na bočnim fasadama, a na bašćanskom području takvi su primjeri crkva sv. Duha i sv. Lucije.

¹⁹ Karač, 1991: 56; Karač, 1992: 64.

²⁰ Za usporedbu navodimo debljine zidova još nekih romaničkih bašćanskih crkava: Sv. Kristofor - lađa 54 cm, apsida 66 cm; Sv. Eufemija - lađa 63 cm, apsida 63 cm; Sv. Marija Magdalena - lađa 53 cm, apsida 44 cm; Majka Božja Karmelska - lađa 63 cm, apsida 52 cm itd. Očito je da je debljina zidova lađe crkve sv. Nikole (57 cm) sumjerljiva drugim sličnim primjerima, dok je apsidni zid unatoč maloj dimenziji cijele građevine vrlo snažno i zdepasto izveden (70 cm). Uporaba nivelacijskog sloja lijepo se može vidjeti na crkvi sv. Eufemije (cfr. Karač, 1991).

SL. 7. Idealna rekonstrukcija prvotnog izgleda crkve sv. Nikole

Crtež • Drawing by Vanda Karač, 1994.

FG. 7. Ideal reconstruction of the original appearance of the Church of St Nicholas

Na sačuvanim dijelovima zidova, kao ni u okolnom nasipu od urušenoga gradiva nisu pronađeni finije klesani, profilirani detalji arhitektonske plastike. Klesane su, i to dosta grubo, samo pete trijumfalnog luka koje konzolno, poput klupčice, strše iz ravnine apsidnog zida (visoke su 10 cm).

Na zidovima u unutrašnjosti crkve mjestimično je sačuvana gruba žbuka s umiješanim zrcima kamena (donji sloj žbuke?), dok izvana zidne plohe nisu bile ožbukane, već su reške samo široko zamazane. Taj uobičajeni rustikalni način završne obrade zidova najbolje je vidljiv na stijenkama apside (sl. 5. i 6). Nigdje nisu utvrđeni tragovi obojenja ili oslikavanja zidova, što, međutim, može biti posljedica abrazije završnog sloja žbuke, kao i posljedica višestoljetne izloženosti mineralnih pigmenta utjecajima soli i atmosferilija.

Lađa crkve zasigurno nije bila nadsvođena, jer su bočni zidovi relativno tanki, a nemaju nikakvih nosivih ojačanja. Usto, na najbolje sačuvanim dijelovima zidovi su vidljivi do visine tjemena

trijumfalnog luka, gdje bi se, da je svod postojao, već morali pojaviti začeci svodnih zaobljenja.

Ni jedna bašćanska romanička crkva nije imala svođenu lađu, čak ni one veće, reprezentativnije, poput *Sv. Duha*, *Sv. Ivana Krstitelja* na kaštelu, ili benediktinske crkve *sv. Lucije* u Jurandvoru. Uobičajen je ravni drveni strop - tabulat ili otvoreni grednik. Svojevrsna tipološka iznimka uočena je samo na crkvi *sv. Jerolima* pokraj Stare Baške, lađa koja je ipak svođena, ali šiljatim bačvastim svodom, pa se može pretpostaviti da je riječ o kasnijoj gotičkoj interpolaciji svodne konstrukcije u staro romaničko tkivo crkve, što nije nepoznata adaptacijska metoda u srednjovjekovnoj sakralnoj arhitekturi na kvarnerskim otocima. Tako je na otoku Cresu identificirano sedam romaničkih crkava s naknadno ugrađenim gotičkim svodom nad lađom.²¹

Trijumfalni luk izveden je u ravnini zida, bez istaka, zidan je većim relativno pravilnim tesanicama koji su, iako je riječ o arhitektonskim elementima u unutrašnjosti crkve, čini se, bili neožbukani.

Apsidna konha u čvrstom je prevezu sa zidovima lađe, pa se iz sačuvanih ostataka može zaključiti da su svi postojeći dijelovi crkve izgrađeni u istoj fazi. Iznad svetišta je u cijelosti sačuvana masivna svodna kalota (sl. 5) na čijoj se vanjskoj strani razaznaje debeli sloj morta iz kojega na nekim mjestima još strše ulomci pločastog kamena, vjerojatno tragovi prvotnog pokrova škrlama (sl. 6).

No sudeći po brojnim žučkastim keramičkim ulomcima razasutim svuda uokolo ruševina crkve, za pokrivanje lađe u završnoj je fazi vjerojatno upotrijebljena i kupa kanalice.

4. Problem povijesne identifikacije crkve

Osim već navedene činjenice nepostojanja bilo kakve literature o bašćanskoj crkvi sv. Nikole, dodatne teškoće u istraživanju povijesne faktografije vezane za vrijeme izgradnje, te za faze njezina razvoja, odnosno trajanja i razaranja, proizlaze iz vrlo nejasne sakralne topografije Baške, kako je opisana u dostupnim povijesnim izvornicima.

Naime, na području stare bašćanske župe tijekom povijesti nastalo je i u nekim vizitacijskim razdobljima istodobno postojalo čak pet crkava posvećenih sv. Nikoli (!), uz još dvije koje se tradicijski pripisuju tom svecu, ukupno dakle *čak sedam crkava sv. Nikole (!)*. U izvorima se uglavnom spominju njihovi jednostavni crkveni patrociniji, bez drugih specifičnih atributa ili mikrolokacijskih oznaka, pa je teško pouzdano utvrditi na koju se crkvu sv. Nikole pojedine vizitacije odnose. U dokumentima ih je moguće razlikovati samo po oznaci ili opisu mikrolokacije, ako se to vizitoru uopće činilo važnim. Šest bašćanskih crkava posvećenih sv. *Nikoli* i danas postoje u svom više ili manje očuvanom arhitektonskom habitusu (sl. 1), pa je neke opisne dijelove iz sačuvanih vizitacija ipak bilo moguće atribucijski vezati za konkretne građevine.

– Tako je vjerojatno najstarija bašćanska crkva posvećena sv. Nikoli ona čije se ruševine još vide u Maloj Luci *na Bosaru*, podno bizantskog kastrona *Korinthia*, 4 km sjeveroistočno od mjesta.²² Ta izdužena jednobrodna crkva s polukružnom apsidom i tragovima zidne oslikanosti i štuko-aplikacija, vjerojatno je nastala na razmeđu bizantske i ranosrednjovjekovne faze naseobinske nukleacije

21 Cfr. Mohorovičić, 1959: *passim*.

22 Sorić, 1882:124-126; Prister, 1980: 17-18; Faber, 1986/1987: 124-125, 140.

bašćanskog područja, a moguće joj je pripisati kasnije vizitacijske i druge pisane vijesti iz 1426, 1502, 1590. i 1603. godine.²³

– Srednjovjekovna je građevina vjerojatno bila i danas nestala crkvice sv. Nikole na *Gorici*, što je bila smještena na brežuljku pokraj Baške, u predjelu *Surbova* (spominje se 1565. i 1654. g.).²⁴

– U diferencijaciji povijesnih podataka manje je problema s crkvom sv. Nikole u zaseoku Batomlju 2 km zapadno od Baške, koja je kao skromna barokna građevina nastala tek 1676. godine²⁵, pa se ranije vijesti nikako i ne mogu odnositi na nju.

– Slične olakotne okolnosti u povijesnoj identifikaciji pisanih izvornika pomogle su nam i za posljednju u nizu bašćanskih kapelica posvećenih sv. Nikoli, podignutoj tek krajem 19. st. s desne strane ceste, na samom ulazu u Bašku od smjera Jurandvora. Ta kapelica poklonac neobične i za Bašku netipične arhitekture u mnogim elementima podsjeća na arhitekturu malteških ili rodoskih pravoslavnih crkvice, pa nije jasno je li riječ o svojevrsnom stilskom importu koji je donio neki bašćanski pomorac (indikativna je posveta sv. Nikoli!) ili o maštovitosti domaćeg majstora. Zanimljivo je da je kapelica izgrađena u neposrednoj blizini brežuljka *Gorice*, gdje je, kako smo spomenuli, u 16. i 17. st. postojala kapela sv. Nikole. Nije li to možda pokušaj očuvanja memorije *svetog mjesta*?

– Tradicijski se Sv. Nikoli pripisuju i razvaline srednjovjekovne crkve podno brijega *Cuzina*, koja se, međutim, naziva i Sv. Stjepan i Sv. Bartul.

– Na lokalitetu *Mireh* kod samog ulaza u Bašku nedavno su otkopani temeljni ostaci velike starokršćanske bazilike (datirane u 5. st.) za čije se postojanje ni prema izvorima, ni prema mjesnoj tradiciji do sada nije znalo. Interesantno je da je upravo na tom mjestu na katastarskoj karti Baške iz prve polovice 19. st. upisan toponim *S. Nicolo*²⁶.

– Usporedbom povijesnih činjenica i situacije na terenu, iz pisanih je izvora ipak bilo moguće izdvojiti one podatke koji se odnose upravo na romaničku crkvicu sv. Nikole kod Senjskih vrata, kojom se ovdje bavimo.

Tako je prema necitiranom izvorniku, na koji se pozivaju M. Bolonić i I. Žic Rokov, zabilježeno da je crkvice sv. Nikole prema Prviću "... već god. 1565. bila bez vrata, sa zvonikom na zemlji, a god. 1586. bila je već zapuštena te se u njoj nije misilo".²⁷ Za istu crkvicu sv. Nikole in *Svigni*, ili za *Bagom* – prema Prviću, u vizitaciji iz 1790. stoji: "... presso una Punta deserta di Mare...", te neka se poruši jer je već ionako izvan uporabe ("ritrovata sospesa").²⁸

Zanimljivo je spomenuti da je ispod današnje oltarne pale u spomenutoj crkvi sv. Nikole u Batomlju navodno pohranjena vrlo stara slika sv. Nikole iz 13. st., slikana na dasci, a u crkvicu je, prema predaji, prenesena baš iz crkvice sv. Nikole za *Bagom* kada je ona posve napuštena.²⁹ Podatak u vrijeme našega istraživanja nije bilo moguće provjeriti jer se batomaljski retabl ne može jednostavno demontirati. No ključar crkve potvrdio nam je postojanje te slike iako je nikada nije vidio jer oltar više desetljeća nije diran, čišćen ni popravljan.

Ako se navod pokaže točnim, to bi bio posljednji sačuvani primjerak

²³ Bolonić, Žic Rokov, 1977: 395.

²⁴ Čini se da su Bolonić i Žic Rokov pomiješali lokalnu toponimiju jer je uvala *Surbova* kod Stare Baške, i u njezinoj su blizini razvaline crkve sv. *Jerolima*, pa se navedene vizitacije nikako ne mogu odnositi ni na što drugo doli na crkvu sv. *Nikole* na *Gorici* (*ibidem*: 395).

²⁵ *Ibidem*: 394.

²⁶ Starac, 1996: 138.

²⁷ Bolonić, Žic Rokov, 1977: 394.

²⁸ Vizitaciju iz 1790. Bolonić i Žic Rokov pogrešno povezuju s crkvicom sv. *Nikole u Maloj Luci*, misleći da je riječ o kapelici na *Bosaru* (*ibidem*: 395).

²⁹ *Ibidem*: 394.

izvornoga inventara iz stare romaničke crkvice sv. Nikole za *Bagom*. Usto, riječ bi bila o iznimnoj rijetkosti jer u Hrvatskoj, osim nekoliko ikona s motivom Bogorodice, gotovo i nema sačuvanih romaničkih štafelajnih slika iz 13. stoljeća.³⁰

5. Zaključak

Iako eventualni kulturni supstrat u ruševnim ostacima bašćanske crkve sv. Nikole za *Bagom*, kao ni njezina šira lokacija ovom prigodom nisu arheološki istraživani niti je bilo moguće ući u trag opsežnijoj arhivskoj građi koja bi mogla dati čvršća datacijska uporišta, ipak se na temelju provedene arhitektonske analize mogu postaviti određeni preliminarni zaključci.

Po svojim arhitektonskim osobitostima crkva sv. Nikole jednostavna je romanička građevina koja se tlocrtnim i prostornim obilježjima uklapa u široko rasprostranjenu tipološku skupinu sjevernojadranskih jednobrodnih crkvice s polukružnom svodenom apsidom i četverokutnom zdepastom lađom, najčešće natkrivenom tabulatom.³¹ Prema dimenzijama sačuvanih dijelova crkve, načinu gradnje i drugim analiziranim karakteristikama utvrđeno je da je gotovo istovjetna drugim bašćanskim crkvicama iz razdoblja romanike (npr. *Sv. Kristoforu*, *Sv. Eufemiji*, *Sv. Mariji Magdaleni*, *Sv. Marku*, *Sv. Tomi* ...), pa je očito da je nastala u istom radioničkom krugu lokalnih graditelja koji su u kvarnerskim ruralnim prostorima tijekom nekoliko stoljeća (od kraja 11. do potkraj 14. st.) širili gotovo neizmijenjeni predložak pučke romaničke crkvice (vidi idealnu rekonstrukciju na sl. 7).

Ipak, zbog izrazito rustičnog načina gradnje, u kojemu se još ne raspoznaje tipično romaničko zidanje uslojavanjem kamena, kao ni metoda izvedbe sokla ili izravnavajuće podne nivelete na terenu s nagibom, te zbog nepotrebnog zadebljanja zdepastoga apsidnog zida koji odaje nesigurnoga graditelja bez iskustveno utvrđene dimenzije ziđa dostatnoga za nošenje svodne kalote – crkvice sv. Nikole bliža je ranim primjerima s početka datacijskog razdoblja navedenoga za tu skupinu crkava. Moguće je, naravno, i da je riječ o provincijalnom radu s nekim elementima zanatske i stilske retardacije, što za sada ne omogućava precizno kronološko određenje crkve.

Kao do sada nepoznati srednjovjekovni objekt, crkvice sv. Nikole za *Bagom* kod Baške na Krku svakako će upotpuniti katalog gornjojadranske sakralne romanike, potvrđujući tipološki predložak i vektore širenja toga regionalnog tipa gradnje na još jednom otočkom lokalitetu Hrvatskog primorja.

³⁰ Cfr. Fisković, 1987: *passim*.

³¹ Za komparativne primjere konzultirati: Mohorovičić, 1957: *passim*; Jurković, 1990: *passim*.

Literatura • Bibliography

1. **Badurina, A., Tadić, M.** (1988-1989), *Hagiotopografija Istre i dubrovačkog područja*, "Radovi IPU", 12-13: 59-63, Zagreb.
2. **B. F.** (1984), *Baška*, Likovna enciklopedija Jugoslavije, 1: 81-82, JLZ "Miroslav Krleža", Zagreb.
3. **B. F.** (1988), *Kulturne znamenitosti Baške*, "Bilten Društva prijatelja bašćanskog područja u Rijeci", IX-X: 40, Rijeka.
4. **Bolonić, M., Žic Rokov, I.** (1977), *Otok Krk kroz vjekove*, Kršćanska sadašnjost, Analecta Croatica Christiana, IX, Zagreb.
5. **Faber, A.** (1986/1987), *Osvrt na neka utvrđenja otoka Krka od vremena prethistorije do antike i srednjeg vijeka*, "Prilozi OA", 3-4: 113-140, Zagreb.
6. **Fisković, I.** (1987), *Romaničko slikarstvo u Hrvatskoj*, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb.
7. **Jurković, M.** (1990), *Romanička sakralna arhitektura na gornjo-jadranskim otocima*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
8. **Karač, V.** (1991), *Romanička crkva Sv. Kristofora kod Baške na Krku. Arhitektonska istraživanja*, "Obavijesti HAD", XXIII (2): 55-58, Zagreb.
9. **Karač, V.** (1992), *Romanička crkva Sv. Eufemije kod Baške na Krku. Arhitektonska istraživanja*, "Obavijesti HAD", XXIV (3): 62-67, Zagreb.
10. ******* (1979), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (ur. A. Badurina), Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
11. **Mohorovičić, A.** (1957), *Problem tipološke klasifikacije objekata srednjovjekovne arhitekture na području Istre i Kvarnera*, "Ljetopis JAZU", 62: 486-536, Zagreb.
12. **Mohorovičić, A.** (1959), *Prikaz primjene specifične interpolacije gotičke konstrukcije svoda u romaničke objekte na području Istre i otoka Cresa*, "Ljetopis JAZU", 63: 509-531 (+47 T.), Zagreb.
13. **Prister, L.** (1980), *Vela i Mala luka*, "Bilten Društva prijatelja bašćanskog područja u Rijeci", 2: 17-18, Rijeka.
14. **Sorić, M.** (1882), *Zlatni novci našasti ovog ljeta blizu Baške na otoku Krku*, "Viestnik hrvatskog arheološkog društva", IV: 124-126, Zagreb.
15. **Starac, R.** (1996), *Sulla scoperta di un'altra chiesa paleocristiana nell' isola Krk (Veglià)*, "Hortus Artium Medieval", 2: 137-142, Zagreb.
16. **Tomičić, Ž.** (1986/1987), *Novija ranosrednjovjekovna istraživanja Odsjeka za arheologiju*, "Prilozi OA", 3-4: 141-173, Zagreb.

Summary • Sažetak

The Romanesque Church of St Nicholas near Baška on the Island of Krk

Architectural Research

During several field trips between 1990 and 1995 a large group of ruined churches on the south-east end of the island of Krk, in the area of the ancient parish of *Baška*, were systematically researched. Of the fifty or so sacral structures erected in this region, 18 churches were Romanesque, including the previously unresearched church of St Nicholas (*Sv. Nikola "za Bagom"*).

Its picturesque ruins lie in an isolated position on the seashore at the top of *Mrna* cove, 3.5 km south of *Baška*. Their prominent position on a ridge about 30 m high makes them very distinct, and they serve as a distant landmark for ships sailing into the *Senj Straits*. The land around the church used to be cultivated, but no traces of settlements or other old structures were discovered nearby. This seems to have been an isolated votive church, and its dedication to St Nicholas, protector of sailors, is probably connected with its special position near the *Senj Straits*.

Today the church remains are completely devastated (it was abandoned and deconsecrated in the mid-16th c.). Best preserved, up to a height of 2.5 m, are the walls of the apsidal conch with the vault, and parts of the eastern perimeter wall. In type St Nicholas belongs to the group of single-naved Romanesque churches with a semicircular vaulted apse, straight undivided walls, and with no traces of a vault over the nave. It is a relatively small building of external dimensions 560x415 m. The only preserved opening is the beginning of a narrow rectangular window with a conical section, made in the apsidal axis.

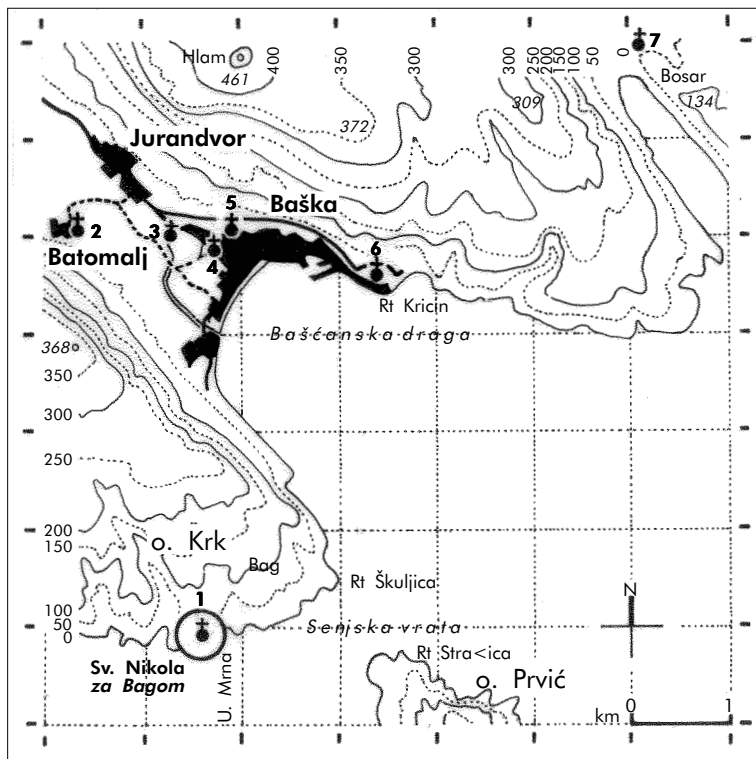
The style of construction is rustical, using coarse blocks of grayish Krk limestone placed in hardly discernable Romanesque rows. The walls were built in the usual medieval way with two faces, the space between them filled with rubble and coarse-grained lime mortar. The nave walls are 57 cm thick, those on the apse as much as 70 cm. No remains of more finely dressed stones or profiled details were found anywhere on the walls or in the surrounding rubble. The apse still shows the remains of the original roof made of slate slabs, while the nave, judging from the many fragments found around the church, must have had a tiled roof.

Visitation sources only mention the church a few times, for the first time in 1565 when it was already deserted and ruinous.

One piece of the original church inventory seems to have been preserved, a 13th c. Romanesque painting on wood of St Nicholas, today allegedly kept under the altar painting in the church of St Nicholas in *Batomalj*, a hamlet near *Baška*.

In type, manner of construction and the historical circumstances of its origin, *Sv. Nikola "za Bagom"* near *Baška* belongs to the commonest regional type of native Romanesque church. These churches were built in unchanged form on the upper Adriatic islands from the end of the 11th to the end of the 14th centuries.

Vanda Karač

SL. 1. Topografski položaj crkve sv. Nikole za Bagom i razmještaj drugih baščanskih crkava posvećenih istom svecu

Crtež • Drawing by Vanda Karač

FIG. 1. Topographical site of the church of St Nicholas "za Bagom" and the sites of the other churches of St Nicholas around Baška

1. Sv. Nikola za Bagom
2. Sv. Nikola u Batomlju
3. Sv. Nikola (?) na Mireh
4. Sv. Nikola ("malteški")
5. Sv. Nikola na Gorici
6. Sv. Nikola (?) na Kricinu
7. Sv. Nikola na Bosaru

PROSTOR

ISSN 1330-0652
 CODEN PORREV
 UDK • UDC 71/72
 GOD. • VOL. 4(1996)
 BR. • NO. 1(11)
 STR. • PAG. 1-132
 ZAGREB, 1996.
 siječanj - lipanj • January - June